

الزامات و راهکارهای آموزش سالیانه ۲۰ هزار مربی سواد فضای مجازی (موضوع ردیف ۱۳ ماده (۷۴) قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران)

عنوان: الزامات و راهکارهای آموزش سالیانه ۲۰ هزار مربی سواد فضای مجازی (موضوع ردیف ۱۳ ماده ۷۴)
قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران
تهیه و تدوین کننده (Author): عبدالرحیم قاسمی نژاد
واژه‌های کلیدی: سواد فضای مجازی، حکمرانی فضای مجازی، قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران، سواد رسانه‌ای
ناشر: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

DOI: <https://doi.org/10.22034/mrc.report.21805>

Permanent Link: https://report.mrc.ir/article_11839.html

Publisher : Islamic Parliament Research Center of Iran

عنوان: الزامات و راهکارهای آموزش سالیانه ۲۰ هزار مربی سواد فضای مجازی (موضوع ردیف ۱۳ ماده (۷۴) قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران)

نوع گزارش: طرح / لایحه ☐، نظارتی ☒، راهبردی ☐، پیش نویس قانونی ☐

نام دفتر: مطالعات فرهنگی و آموزش (گروه رسانه، ارتباطات جمعی و فضای مجازی)

ناظران علمی: موسی بیات، سیدعلی محسنیان

ناظر علمی خارج از مرکز: میرمجید خدام (مدیر فرهنگ سازی و سواد اجتماعی معاونت فرهنگی،

اجتماعی و امور محتوایی مرکز ملی فضای مجازی)

اظهار نظر کنندگان: محمدصادق عبداللهی (گروه آموزش و پرورش و فنی و حرفه ای)،

علیرضا نصیری حمای و علی عبدالاحد (دفتر مطالعات حقوقی)

اظهار نظر کنندگان خارج از مرکز: بهجت تربتی نژاد (رئیس اداره نیازسنجی، برنامه ریزی، نظارت و

ارزیابی آموزش های کوتاه مدت وزارت آموزش و پرورش)، سیده زهرا اجاق (عضو هیئت علمی پژوهشگاه

علوم انسانی و مطالعات فرهنگی)، سیروس محمودی (عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور تهران)

گرافیک و صفحه آرایی: سیده فاطمه ابوطالبی

ویراستار ادبی: زهرا کریمی

تاریخ شروع مطالعه: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱

فهرست مطالب

چکیده	۶
خلاصه مدیریتی	۷
۱. مقدمه و بیان مسئله	۹
۲. مؤلفه‌ها و شاخص‌های سواد رسانه و فضای مجازی در جهان	۱۰
۳. آخرین وضعیت اجرای حکم	۱۲
۳-۱. گزارش ناظر اجرایی وزارت آموزش و پرورش در برنامه هفتم (سال ۱۴۰۳)	۱۲
۳-۲. گزارش وزارت آموزش و پرورش (سال ۱۴۰۴)	۱۲
۳-۳. جمع‌بندی	۱۴
۴. چالش‌ها و موانع اجرای تکلیف قانونی	۱۴
۴-۱. نامشخص بودن ساختار اجرایی درون وزارت آموزش و پرورش	۱۴
۴-۲. ابهام مفهومی در تعریف «مربی سواد فضای مجازی»	۱۵
۴-۳. عدم انطباق با شبکه و زنجیره گسترش سواد فضای مجازی	۱۵
۴-۴. فقدان تبصره پشتیبان برای رفع ابهامات حکم	۱۵
۵. جمع‌بندی و راهکارهای سیاستی و تقنینی	۱۶
۵-۱. راهکارهای سیاستی	۱۶
۵-۲. پیشنهاد نظارتی	۲۰
۵-۳. پیشنهاد تقنینی	۲۰
منابع و مآخذ	۲۲

فهرست جدول

جدول ۱. اطلاعات آماری وزارت آموزش و پرورش از تحقق حکم از تاریخ ۱۴۰۴/۰۱/۰۱ تا ۱۴۰۴/۱۲/۲۹	۱۳

الزامات و راهکارهای آموزش سالیانه ۲۰ هزار مربی سواد فضای مجازی (موضوع ردیف ۱۳ ماده (۷۴) قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران)

چکیده

ارتقای شایستگی‌های ادراکی کاربران در مواجهه با پیام‌های رقومی، به یکی از اولویت‌های محوری حکمرانی فرهنگی تبدیل شده است. با وجود اسناد متعدد در حوزه توسعه سواد فضای مجازی، پیمایش‌های ملی حاکی از پایین بودن سطح سواد فضای مجازی جامعه است. تجربه اخیر کشور در مواجهه با الگوهای نوین جنگ شناختی نشان داد سواد فضای مجازی، مؤلفه‌ای بنیادین در راهبرد دفاع ملی و حفظ تاب‌آوری اجتماعی است. ماده (۷۴) [قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران](#)، آموزش سالیانه ۲۰ هزار مربی سواد فضای مجازی را به عنوان سنجه‌ای الزام‌آور تعیین کرده است. با این حال، اقدام‌های انجام شده از سوی وزارت آموزش و پرورش بیشتر ماهیت آموزش‌های پراکنده موضوعی داشته و الزاماً به شکل‌گیری خروجی مورد انتظار قانونگذار یعنی «تربیت مربیان سواد فضای مجازی» منجر نشده است. مواردی چون فقدان بند پشتیبان قانونی برای رفع ابهامات طراحی و اجرا، ابهام مفهومی در تعریف مربی تخصصی، عدم انطباق بازنجیره ارزش آموزشی و نامشخص بودن واحد راهبر درون وزارت آموزش و پرورش از موانع جدی در مسیر اجرای این تکلیف قانونی محسوب می‌شود. برای تحقق مؤثر این حکم، در سطح اجرایی و واگذاری مسئولیت راهبری به دانشگاه فرهنگیان، بهره‌گیری از ظرفیت جدول ۱۲ [قانون بودجه ۱۴۰۵](#) در تأمین مالی، طراحی دقیق جامعه هدف، تدوین بسته ملی محتوای آموزشی توسط سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی، و ایجاد چارچوب ارزیابی صلاحیت حرفه‌ای مربیان پیشنهاد می‌شود. همچنین «طرح سؤال» کمیسیون فرهنگی مجلس از وزیر آموزش و پرورش به عنوان اولویت نظارتی، و الحاق تبصره‌ای تکمیلی به ماده (۷۴) رابه عنوان پیشنهاد تقنینی برای رفع و تسهیل اجرای دقیق حکم، پیشنهاد شده است.

بیان / شرح مسئله

مفهوم سواد رسانه و فضای مجازی که مهارت‌های دسترسی، استفاده، فهم انتقادی و تولید پیام‌های رسانه‌ای را دربرمی‌گیرد، جایگاه ویژه‌ای در ادبیات سیاست‌گذاری فرهنگی یافته است. با وجود اسناد متعدد در حوزه توسعه سواد رسانه‌ای، داده‌ها نشان می‌دهد سطح تحقق آن در جامعه پایین است. براساس نتایج پیمایش ملی سال ۱۴۰۲ مرکز تحقیقات صدا و سیما، شاخص سواد رسانه‌ای ۹/۴۵ از ۲۰ گزارش شده که فاصله معناداری تا وضعیت مطلوب دارد. همچنین مطابق گزارش سطح‌سنجی سواد فضای مجازی کاربران مجازی که از سوی مرکز ملی فضای مجازی در سال ۱۴۰۵ ارائه شده، حدود ۶۵ درصد پاسخگویان، نیاز خود به آموزش برای استفاده سالم و ایمن از فضای مجازی را «بسیار زیاد» و «تا حدی» دانسته‌اند.

تجربه تحولات اخیر و مواجهه با الگوهای جنگ شناختی، به‌روشنی نشان داد که سواد فضای مجازی، نه یک اولویت فرهنگی حاشیه‌ای، که مؤلفه‌ای بنیادین در راهبرد دفاع ملی و حفظ تاب‌آوری اجتماعی است. قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت، برای نخستین بار توسعه سواد فضای مجازی را در قالب هدف کمی الزام‌آور صورت‌بندی کرده و در ردیف ۱۳ جدول ۱۶ ماده (۷۴)، آموزش سالیانه ۲۰ هزار مربی سواد فضای مجازی را به‌عنوان یکی از سنجه‌های عملکردی تعیین کرده است. مسئله گزارش حاضر، تحلیل جایگاه و الزامات اجرایی تکلیف قانونی مذکور به‌عنوان متأخرترین و صریح‌ترین مداخله قانونی در این حوزه است.

نقطه‌نظر / یافته‌های کلیدی

با گذشت دو سال از اجرای برنامه هفتم، بررسی گزارش ناظر اجرایی وزارت آموزش و پرورش برای سال ۱۴۰۳ و نیز آمار عملکرد سال ۱۴۰۴ نشان می‌دهد تکلیف «آموزش سالیانه ۲۰ هزار مربی سواد فضای مجازی» عملاً تحقق چندانی نداشته و مراد قانونگذار از وضع این حکم تأمین نشده است. در سال نخست، تنها ۳ هزار نفر به‌عنوان عملکرد ثبت شده که فاصله معناداری با هدف سالیانه ۲۰ هزار نفر دارد. در سال ۱۴۰۴ نیز اگرچه تعداد قابل توجهی دوره ضمن خدمت مرتبط با سواد فضای مجازی برگزار شده، اما از آنجاکه متن قانون برنامه، واحد مربی سواد فضای مجازی را «معلم»، «دانشجو معلم» و «نفر» دانسته، چنین برداشت می‌شود که دوره‌های موردنظر باید ماهیت تخصصی و ناظر بر تربیت مربی داشته باشند، نه آنکه صرفاً در قالب دوره‌های ضمن خدمت یا آموزش‌های پراکنده موضوعی برگزار شوند. از این رو، دوره‌های برگزار شده، به دلیل برخورداری از ماهیت آموزش‌های پراکنده موضوعی، الزاماً به شکل‌گیری خروجی مورد انتظار قانونگذار، یعنی «تربیت مربیان سواد فضای مجازی»، منجر نمی‌شوند.

اولین و مهم‌ترین چالش، نامشخص بودن ساختار اجرایی درون وزارت و فقدان «واحد راهبر» است. فقدان متولی مشخص برای راهبری این مأموریت در سطح ستاد، باعث ایجاد رفت‌وآمدهای نهادی میان بخش‌های مختلف، کندی در تصمیم‌گیری و سردرگمی در زنجیره پاسخ‌گویی شده است. وقتی جایگاه متولی اصلی و مسئولیت‌نهایی اجرا در درون سازمان مشخص نباشد، هماهنگی‌های لازم برای پیشبرد طرح دچار تعلیق شده و پیگیری مستمر برای دستیابی به اهداف عملیاتی با شکست مواجه می‌شود.

چالش دوم، ابهام مفهومی در تعریف دقیق «مربی سواد فضای مجازی» است. قانون بدون تبیین ماهیت این جایگاه، مرز میان آن را با آموزش‌های عمومی یا توانمندسازی‌های مقدماتی دیگر روشن نکرده است. این ابهام سبب می‌شود اجرای تکلیف به جای تربیت نیروی تخصصی، به دوره‌های کوتاه‌مدت ختم شود. بدون داشتن تعریف عملیاتی و شاخص‌های صلاحیت حرفه‌ای، عملاً سنجش شایستگی، اعطای گواهینامه معتبر و ارزیابی خروجی‌های واقعی غیرممکن است.

چالش سوم، عدم انطباق با «زنجیره ارزش آموزشی» است. ترویج سواد فضای مجازی فرایندی نظام‌مند است که باید از سیاستگذاری آغاز و به ارزیابی اثرگذاری بر دانش‌آموزان ختم شود. این حکم با تمرکز بر «نقطه هدف کمی»، ماهیت شبکه‌ای موضوع را نادیده گرفته است. این نگاه جزیره‌ای باعث شده اتصال لازم با ارکان اصلی آموزش برقرار نشود.

چالش چهارم در تحقق این حکم، فقدان تبصره پشتیبان برای رفع ابهامات است. این حکم، صرفاً تکلیفی کلی و هدفی کمی را تعیین کرده و در برابر الزامات حیاتی نظیر منابع اعتباری، سازوکار اجرایی، کیفیت نیروی انسانی و شاخص‌های پایش سکوت کرده است. این خلأ تقنینی سبب شده اجرای حکم به جای تبدیل شدن به برنامه‌ای منسجم، به اقدام‌هایی پراکنده تقلیل یابد. نبود آیین‌نامه اجرایی مصوب یا سازوکار روشن برای همکاری نهادهای تخصصی، امکان تفسیرهای متعارض و ضعف در پاسخ‌گویی را تشدید کرده و استفاده از ظرفیت‌های غیردولتی را نیز مسکوت گذاشته است.

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

● راهکارهای سیاستی

برای اجرای مؤثر حکم تربیت سالیانه ۲۰ هزار مربی سواد فضای مجازی، نخست باید واحد راهبر در وزارت آموزش و پرورش مشخص شود. با توجه به مأموریت تربیت معلم، دانشگاه فرهنگیان مناسب‌ترین متولی اصلی برای سیاستگذاری، طراحی استانداردهای آموزشی و تضمین کیفیت است؛ در کنار آن، اداره آموزش‌های کوتاه‌مدت فقط می‌تواند نقش پشتیبان داشته باشد. دوم، جامعه هدف باید دقیق طراحی شود: شناسایی حدود ۶۰ هزار معلم و مربی، گزینش ۲۰ هزار نفر براساس صلاحیت و ظرفیت اثرگذاری، و تعریف خروجی به صورت «معلم توانمند» که بتواند بر دانش‌آموزان و خانواده‌ها اثر بگذارد. سوم، برای افزایش مشارکت، باید ابزارهای انگیزشی مانند گواهینامه معتبر، امتیاز در رتبه‌بندی، و پرداخت متناسب با ساعات حضور پیش‌بینی شود. چهارم، تأمین مالی از ظرفیت بند «ب» ماده (۷۶) [قانون برنامه هفتم و ردیف بودجه‌ای](#) مرتبط در سال ۱۴۰۵ پیگیری شود. پنجم، محتوای آموزشی باید به صورت یک بسته ملی توسط سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی طراحی شود و سه سطح آموزش عمومی، تخصصی و پیشرفته را پوشش دهد. در نهایت، ارزیابی مرییان باید بر پایه شاخص‌های روشن دانشی، مهارتی و تربیتی انجام شود.

● پیشنهاد نظارتی

اگرچه تکلیف قانونی موردنظر از منظر صراحت و امکان اجرا واجد کفایت لازم بوده؛ اما بررسی‌های کارشناسی حاکی از عدم انطباق عملکرد وزارت آموزش و پرورش با اهداف کمی و کیفی قانونگذار در دو سال نخست اجرای برنامه است. نظر به استمرار این وضعیت و با عنایت به جایگاه حکم مذکور در «فصل پانزدهم: ارتقای فرهنگ عمومی و رسانه»، پیشنهاد می‌شود کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی، در راستای اعمال وظایف نظارتی خود و با هدف مطالبه‌گری نسبت به علل کوتاهی در اجرای «طرح تربیت مربی سواد فضای مجازی»، «طرح سؤال» از وزیر آموزش و پرورش را در دستور کار خود قرار دهد.

● پیشنهاد تقنینی

با وجود آنکه پیشنهادهای اجرایی و نظارتی پیش‌گفته می‌تواند در رفع چالش‌ها و موانع تحقق حکم مؤثر واقع شود؛ لیکن به منظور رفع برخی ابهامات حکم و فراهم‌سازی زمینه اجرای دقیق آن، پیشنهاد می‌شود تبصره‌ای الحاقی به ماده مربوط افزوده شود.

۱. مقدمه و بیان مسئله

ارتقای شایستگی‌های ادراکی کاربران در مواجهه با پیام‌های رقومی (دیجیتال)، به یکی از اولویت‌های محوری در راهبردهای کلان حکمرانی فرهنگی تبدیل شده است. اجماع صاحب‌نظران بر این است که برای تضمین کیفیت زیست فرهنگی، باید مهارت‌های گزینش‌گری و تحلیل پیام را به دانش عمومی بدل کرد؛ زیرا نحوه تعامل مخاطب با بسترهای نوین، تعیین‌کننده اصلی تراز پیشرفت فرهنگی و ارتباطی در جوامع معاصر است. در همین چارچوب، مفهوم سواد رسانه و فضای مجازی به عنوان یک مفهوم فراگیر که مجموعه‌ای از مهارت‌های دسترسی، استفاده، فهم انتقادی و تولید پیام‌های رسانه‌ای را دربر می‌گیرد، جایگاه ویژه‌ای در ادبیات سیاست‌گذاری فرهنگی و ارتباطی یافته است.

در سطح سیاست‌گذاری ملی، طی دو دهه گذشته، اسناد و اقدام‌های متعددی در حوزه توسعه سواد رسانه و فضای مجازی در کشور شکل گرفته است. مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای عالی آموزش و پرورش و شورای عالی فضای مجازی، برنامه‌ها و اقدام‌های وزارتخانه‌های فرهنگ و ارشاد اسلامی و آموزش و پرورش، احکام قوانین برنامه‌های توسعه و قوانین بودجه سنواتی، همگی بیانگر توجه مستمر ساختارهای رسمی کشور به این مقوله هستند. همچنین این تعدد اسناد و مداخلات، نشان‌دهنده به رسمیت شناخته شدن اهمیت سواد رسانه‌ای در سطح سیاست عمومی است.

با این حال، داده‌ها و شاخص‌های موجود نشان می‌دهد که سطح تحقق سواد رسانه‌ای در جامعه همچنان پایین است. براساس نتایج پیمایش ملی انجام شده در سال ۱۴۰۲ از سوی مرکز تحقیقات سازمان صدا و سیما، میانگین مهارت ایرانیان در استفاده از فناوری‌های ارتباطی ۷/۳۱ از ۲۰، میانگین شاخص تفکر انتقادی ۱۱/۷ از ۲۰ و شاخص کلی سواد رسانه‌ای ۹/۴۵ از ۲۰ گزارش شده که بیانگر سطح نسبتاً پایین سواد رسانه‌ای است^۱ [۶]. همچنین مطابق گزارش سطح‌سنجی سواد فضای مجازی کاربران مجازی که از سوی مرکز ملی فضای مجازی در سال ۱۴۰۵ ارائه شده، (حدود ۶۵ درصد از پاسخگویان، نیاز خود به آموزش جهت استفاده سالم و ایمن از فضای مجازی را «بسیار زیاد» (۲۶/۷ درصد) و «تا حدی» (۳۸/۳ درصد) دانسته غلبه دارند که نشان‌دهنده یک نیاز فوری و همگانی به توسعه زیرساخت‌های آموزشی و ترویج سواد رسانه‌ای در کشور است^۲ [۸].

از منظر سیاست‌گذاری کلان، استمرار وضع موجود و تعویق در اجرای تکالیف قانونی مرتبط با توسعه سواد فضای مجازی، صرفاً یک خلأ آموزشی نیست، بلکه بیانگر وجود یک گسست راهبردی در حکمرانی مواجهه با تهدیدات نوین است. تجربه تحولات اخیر در کشور و مواجهه با الگوهای نوین جنگ‌های نسل دوم و سوم (جنگ‌های شناختی و سایبری)، به روشنی نشان داد که سواد فضای مجازی، دیگر نه یک اولویت فرهنگی حاشیه‌ای، که یک مؤلفه بنیادین در راهبرد دفاع ملی و حفظ تاب‌آوری اجتماعی است. در غیاب یک سیاست‌گذاری فعال و هدفمند، آسیب‌پذیری کاربران در برابر عملیات‌های نفوذ شناختی، کارزارهای اخبار جعلی و دستکاری ادراکی، هزینه‌های امنیت ملی را به صورت فزاینده‌ای افزایش داده و ظرفیت بازدارندگی نرم کشور را فرسایش می‌دهد. به عبارت دیگر، ناکامی در نهادینه‌سازی سواد فضای مجازی، متضمن

۱. این پیمایش با هدف سنجش دیدگاه‌ها و نگرش‌های افراد ۱۸ سال و بالاتر انجام شده است. جامعه هدف پیمایش، ساکنان تهران و ۳۱ شهر دارای مرکز صدا و سیما بوده و در مجموع، ۴۹۶۰ نفر از افراد واجد شرایط در این مطالعه مشارکت داشته‌اند. جمع‌آوری داده‌ها به صورت حضوری انجام شده است.
۲. این پیمایش، یک مطالعه طولی در سطح ملی است که با هدف سنجش و پایش ویژگی‌ها و نگرش‌های افراد بالای ۱۵ سال طراحی و اجرا شده است. جامعه هدف پیمایش، افراد بالای ۱۵ سال در سراسر کشور بوده و برای اجرای آن، یک پنل نمونه‌گیری تصادفی متشکل از ۲۳,۰۰۰ نفر تشکیل شده است. جمع‌آوری داده‌ها از اعضای این پنل به دوشیوه انجام گرفته است؛ به گونه‌ای که ۸۵ درصد پاسخگویان از طریق اپلیکیشن و با استفاده از روش نمونه‌گیری غیرفعال (Passive Sampling) و ۱۵ درصد باقی‌مانده به صورت آنلاین و تلفنی مورد پرسش قرار گرفته‌اند.

تحمیل «هزینه‌های سنگین جبران ناپذیر» در قالب فرسایش سرمایه اجتماعی و کاهش اثربخشی حکمرانی فرهنگی است. بنابراین، مداخله قانونمند در این حوزه، ضرورتی اجتناب ناپذیر برای مدیریت مخاطرات سیستمی و تضمین بهره‌وری ساختارهای حکمرانی در زیست‌بوم دیجیتال محسوب می‌شود.

هم‌زمان با این وضعیت، [قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت](#)، برای نخستین بار توسعه سواد فضای مجازی را در قالب یک هدف کمی الزام‌آور صورت‌بندی کرده و در ردیف ۱۳ جدول ۱۶ ماده (۷۴)، آموزش سالیانه ۲۰ هزار مربی سواد فضای مجازی را به‌عنوان یکی از سنجه‌های عملکردی ارتقای فرهنگ عمومی و رسانه تعیین کرده است. این حکم قانونی را می‌توان نقطه اتصال سیاست‌های کلان پیشین با یک تکلیف اجرایی مشخص دانست که مستقیماً به نظام آموزش و پرورش رسمی کشور و نقش معلمان و دانشجو معلمان پیوند می‌خورد. در این چارچوب، مسئله اصلی این گزارش، بر تحلیل جایگاه و الزامات اجرایی ماده (۷۴) [قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران](#)، به‌عنوان متأخرترین و صریح‌ترین مداخله قانونی در این حوزه است.

۲. مؤلفه‌ها و شاخص‌های سواد رسانه و فضای مجازی در جهان

مفهوم «سواد رسانه‌ای» پس از ظهور فناوری‌های جدید، با مفاهیم مشابهی همچون «آموزش رسانه‌ای»، «سواد الکترونیکی»، «سواد فضای مجازی»، «سواد رقومی (دیجیتال)» و اخیراً «سواد هوش مصنوعی» همراه شده است. اگرچه این مفاهیم شباهت‌هایی دارند، اما تفاوت‌های ظریفی میان آنها وجود دارد که نباید نادیده گرفت. به‌طور مثال، در حالی که «سواد رسانه‌ای» بیشتر بر توانایی درک و تحلیل محتوای رسانه‌ها متمرکز است، «سواد فضای مجازی» به مهارت‌ها و توانمندی‌هایی اشاره دارد که فرد را قادر می‌سازد در محیط‌های رقومی (دیجیتال) و آنلاین (برخط) به‌طور مؤثر و ایمن تعامل کند. در این پژوهش، تمرکز بر «سواد فضای مجازی» به‌دلیل استفاده خاص این مفهوم در ردیف ۱۳ جدول ۱۶ ماده (۷۴) [قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران](#) است. انتخاب «سواد فضای مجازی» به‌طور خاص از آنجا ناشی می‌شود که این مفهوم در متن قانونی ذکر شده و برای تحلیل دقیق‌تر نیاز به تفکیک آن از مفاهیم مشابه وجود دارد. مرور تعاریف و سیاست‌های ارائه شده از سوی نهادهای بین‌المللی در حوزه سواد رسانه‌ای، مؤید وجود چهار مؤلفه اساسی برای تبیین مفهوم سواد رسانه‌ای است: دسترسی، استفاده، فهم انتقادی و تولید پیام‌های رسانه‌ای [۱].

در اسناد و برنامه‌های یونسکو درباره سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی همچون «راهنمای سیاست‌ها و استراتژی‌های سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی»^۱، سواد رسانه‌ای به مجموعه‌ای از دانش‌ها، مهارت‌ها، نگرش‌ها و رفتارها اشاره شده که به افراد امکان می‌دهد پیام‌های رسانه‌ای و اطلاعاتی را دسترسی، تحلیل، ارزیابی، تفسیر، استفاده، تولید و منتشر کنند و این فرایندها را مبتنی بر اصول خلاقانه، قانونی و اخلاقی انجام دهند. این چارچوب یکی از اساسی‌ترین متون بین‌المللی در سیاست سواد رسانه‌ای است [۲]. کمیسیون اروپا نیز در سند «رویکرد اروپایی به سواد رسانه‌ای در محیط دیجیتال»^۲، سواد رسانه‌ای، به توانایی‌های دسترسی به رسانه‌ها، درک محتوا، ارزیابی انتقادی و خلق پیام در زمینه‌های مختلف رسانه‌ای تعریف شده است. این تعریف به‌عنوان مبنای برنامه‌ها و توصیه‌های سیاستی اتحادیه اروپا استفاده می‌شود [۳]. شورای اروپا در سند «شایستگی‌های سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی: راهنمای سیاست‌گذاری»^۳ سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی را شامل مهارت‌های شناختی، فنی و اجتماعی می‌داند که به افراد کمک می‌کند پیام‌های رسانه‌ای را تحلیل کرده، درباره رسانه‌ها تصمیم‌های آگاهانه بگیرند و در تعامل رسانه‌ای

1. Media and Information Literacy Policy and Strategy Guidelines
2. European Approach to Media Literacy in the Digital Environment
3. Competences for Media and Information Literacy: Policy Guidelines

مشارکت کنند [۴].

در اینجا مؤلفه‌ها و شاخص‌های مذکور اختصاراً توضیح داده می‌شوند:

الف) دسترسی: مؤلفه دسترسی به فرصت‌های استفاده از رسانه‌ها یا به بیان دیگر به دسترسی‌های فیزیکی به رسانه‌ها مربوط می‌شود. پس از آنکه دسترسی اولیه ایجاد شود، توسعه سواد منجر به این می‌شود که کاربران به‌طور پیوسته و معنی‌داری شیوه دسترسی را تغییر دهند؛ به‌طور مثال خود را به‌روزرسانی کنند و یا به لحاظ سخت‌افزاری و نرم‌افزاری خود را ارتقا دهند [۱۰].

ب) استفاده: مؤلفه استفاده، واسطه‌ای برای ارتباط بین افراد و رسانه‌هاست. این مؤلفه به بُعد فنی سواد رسانه‌ای اشاره دارد. با استفاده از این مهارت‌ها، مخاطب می‌تواند به‌طور مؤثر از وسایل ارتباطی و رسانه‌ای استفاده کند؛ به عبارت دیگر، این مهارت به توانایی مخاطبان در استفاده از رسانه‌ها توجه دارد [۹].

ج) فهم انتقادی: این مؤلفه اشاره به فهم و ارزیابی انتقادی از رسانه‌ها و محتوای رسانه‌ای دارد. این قابلیت واسطه‌ای بین افراد و محتواست و در مجموع به بُعد شناختی سواد رسانه‌ای توجه دارد. این مؤلفه شامل رمزگشایی، تحلیل و ارزیابی است. توانایی رمزگشایی بدین معناست که فرد دریابد چگونه پیام‌های رسانه‌ای و اطلاعات را بازیابی کند و همچنین متوجه این نکته شود که هر رسانه‌ای یک سری قراردادهای مشخص و نانوشته دارد که براساس آنها عمل می‌کند. توانایی تحلیل، قدرت ساخت‌شکنی، تجزیه کردن پیام‌های رسانه‌ای و قراردادن آنها در طبقه‌ها، مفاهیم و انگاره‌های مختلف را به فرد می‌دهد [۱۱]، [۱۲].

د) تولید و انتشار پیام‌های رسانه‌ای: آخرین مؤلفه، توانایی مخاطب در تولید پیام‌های رسانه‌ای است. مهارت‌هایی که به افراد اجازه می‌دهد پیام‌هایی با رمزگان مختلف خلق، تولید و منتشر کنند و آنها را برای رسانه‌های موجود مختلف به کار گیرند. دلیل اهمیت این مؤلفه مهم این است که افراد توانایی مشارکت و کنشگری در محیط رسانه‌ای معاصر را کسب می‌کنند [۱۱].

در مجموع تعریف مورد استناد گزارش حاضر از مفهوم سواد فضای مجازی با تکیه بر آنچه که در «سند برنامه جامع ترویج و ارتقای سواد فضای مجازی» (مصوب ۱۴۰۴/۰۷/۰۷ شورای عالی فضای مجازی)، آمده به شرح زیر است:

«مجموعه دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های ضروری برای بهره‌گیری ایمن، مسئولانه و اثربخش از فضای مجازی است که مشتمل بر سواد رسانه‌ای (تحلیل انتقادی محتوا)، سواد اطلاعاتی (جست‌وجو، ارزیابی و مدیریت داده‌ها) و سواد فناوری (کاربرد ابزارهای رقومی (دیجیتال)) می‌شود. این سواد با تقویت شایستگی‌های فردی (مانند تفکر نقادانه و انطباق‌پذیری) و مسئولیت‌پذیری اجتماعی (احترام به حریم خصوصی، مقابله با اخبار جعلی و مشارکت مسئولانه در فضای مجازی)، زمینه را برای مصونیت در برابر تهدیدات امنیتی، روانی و اجتماعی فراهم می‌کند و به‌عنوان فرایندی پویا، نیازمند یادگیری مستمر و همگامی با تحولات فناوری است» [۷].

۳. آخرین وضعیت اجرای حکم

۳-۱. گزارش ناظر اجرایی وزارت آموزش و پرورش در برنامه هفتم (سال ۱۴۰۳)

مطابق جدول اهداف کمی ماده (۷۴) برنامه هفتم پیشرفت، سالیانه ۲۰ هزار معلم به عنوان مربی سواد فضای مجازی پیش بینی شده است. واحد سنجش عملکرد برای این تکلیف، معلم (دانشجو معلم) تعیین شده است. مستند به تقسیم کار صورت گرفته در ماده (۱۱۸) قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران، ارزیابی میزان تحقق این اهداف کمی سال اول قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت برعهده ناظر اجرایی وزارت آموزش و پرورش قرار داده شده است. در گزارش ناظر اجرایی، در سال اول، تنها ۳ هزار مربی به عنوان عملکرد ثبت شده و این مقدار با هدف واقعی سالیانه یعنی ۲۰ هزار نفر فاصله معناداری دارد. علی رغم این فاصله معنادار، وزارت آموزش و پرورش تحقق ۱۰۰ درصد هدف را در گزارش خود منظور کرده است. دلیل این مغایرت ناشی از برداشت نادرست این وزارتخانه از جدول برنامه هفتم است؛ به گونه ای که تعداد ۲۰ هزار نفر به اشتباه به عنوان هدف کل دوره پنج ساله در نظر گرفته شده و محاسبات سالیانه براساس این برداشت انجام شده است. به همین ترتیب، ارقام سال های بعد (۳ هزار، ۳ هزار، ۴ هزار، ۵ هزار و ۵ هزار) در کل ۲۰ هزار نفر لحاظ شده، در حالی که هدف واقعی هر سال ۲۰ هزار نفر بوده است.

اگرچه قابل درک است که در سال نخست اجرای برنامه هفتم پیشرفت، امکان اجرای کامل حکم مزبور و آموزش مربیان و رسیدن به دانش آموزان قدری دور از انتظار است، اما حداقل کار برای پیشبرد این تکلیف قانونی می توانست تدوین آیین نامه اجرایی و برنامه عملیاتی آن باشد؛ حال آنکه وزارت آموزش و پرورش تاکنون برنامه عملیاتی مشخص، مسیر اجرایی روشن و ثبت دقیق عملکرد برای اجرای تکلیف مربیان سواد فضای مجازی نداشته و برداشت نادرست از اهداف کمی نیز به گزارش دهی نادرست منجر شده است.

۳-۲. گزارش وزارت آموزش و پرورش (سال ۱۴۰۴)

براساس آمار دریافتی از وزارت آموزش و پرورش،^۱ این وزارتخانه در راستای تحقق حکم مندرج در ماده (۷۴) قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران مبنی بر آموزش سالیانه ۲۰ هزار مربی سواد فضای مجازی تا پایان برنامه هفتم، برنامه ای را با عنوان «توانمندسازی معلمان با موضوع سواد فضای مجازی در قالب برگزاری دوره های توانمندسازی ضمن خدمت معلمان» اجرا کرده که اطلاعات آماری آن به تفصیل در جدول ۱ اشاره شده است. براساس آمار وزارت آموزش و پرورش، در سال ۱۴۰۴ در مجموع ۱۱ عنوان دوره آموزشی در حوزه سواد فضای مجازی برگزار شده است. این دوره ها در قالب ۴۳۰ کلاس اجرا شده و در مجموع ۱۸۲.۴۴۵ نفر در آنها شرکت کرده اند. مجموع آموزش ارائه شده نیز ۱,۹۴۱,۳۴۹ نفر-ساعت^۲ گزارش شده است.

در توزیع شرکت کنندگان، بیشترین سهم به دوره های مرتبط با نحوه برگزاری کلاس مجازی در پیام رسان «شاد» اختصاص دارد؛ به گونه ای که مجموعاً ۲۴۹,۹۰۳ نفر، معادل حدود ۸۶ درصد از کل مخاطبان دوره های گزارش شده، در این بخش مشارکت داشته اند. پس از آن، دوره های پراکنده مرتبط با فضای مجازی با ۲۷,۴۰۹ نفر، حدود ۱۰ درصد از کل شرکت کنندگان را به خود اختصاص می دهند. در مقابل، تنها حدود ۴ درصد از مجموع دوره های گزارش شده، به طور مشخص به آموزش «سواد رسانه ای» در دو سطح مقدماتی و پیشرفته مربوط است. در مجموع، بررسی ترکیب آماری شرکت کنندگان و نفر-ساعت های آموزشی نشان می دهد که بخش اصلی عملکرد گزارش شده، ناظر بر

۱. مستند به پاسخ مرکز برنامه ریزی منابع انسانی و امور اداری وزارت آموزش و پرورش با شماره نامه ۷۱۰/۲۵۱۲۹ مورخ ۱۴۰۵/۰۲/۲۶ به نامه دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی به شماره ۱۶۲۰۰/۶۹۳ مورخ ۱۴۰۵/۰۲/۱۶ و همچنین پاسخ تکمیلی وزارتخانه مزبور با شماره نامه ۷۱۰/۵۴۱۰۸ مورخ ۱۴۰۵/۰۴/۰۲.
۲. «نفر-ساعت»، واحدی برای سنجش حجم کل آموزش ارائه شده که از ضرب «تعداد فراگیران» در «ساعات آموزش» به دست می آید. برای مثال، آموزش ۱۰ نفر به مدت ۵ ساعت، معادل ۵۰ نفر-ساعت آموزش است.

آموزش کاربری و بهره‌برداری از پیام‌رسان «شاد» و نیز برخی آموزش‌های عمومی و پراکنده مرتبط با فضای مجازی بوده است، نه تربیت نظام‌مند مربیان سواد فضای مجازی. این دوره‌ها هر چند می‌توانند در ارتقای مهارت‌های آموزشی معلمان مؤثر باشند، اما لزوماً معادل دوره‌های تربیت مربی سواد فضای مجازی محسوب نمی‌شوند. حتی دو دوره‌ای که صراحتاً با عنوان «سواد رسانه‌ای» در سطوح مقدماتی و پیشرفته برگزار شده‌اند، هم از حیث مقیاس اجرا فاصله معناداری با عدد مقرر در قانون دارند و هم از حیث ماهیت، سطح، استانداردهای آموزشی و کیفیت خروجی‌ها، تصویر روشنی از تحقق هدف قانونی ارائه نمی‌کنند. از آنجاکه متن قانون برنامه، واحد مربی سواد فضای مجازی را «معلم»، «دانشجو معلم» و «نفر» دانسته، چنین برداشت می‌شود که دوره‌های موردنظر باید ماهیت تخصصی و ناظر بر تربیت مربی داشته باشند، نه آنکه صرفاً در قالب دوره‌های ضمن خدمت یا آموزش‌های پراکنده موضوعی برگزار شوند. از این رو، دوره‌های برگزار شده، به دلیل برخورداری از ماهیت آموزش‌های پراکنده موضوعی، الزاماً به شکل‌گیری خروجی مورد انتظار قانونگذار، یعنی «تربیت مربیان سواد فضای مجازی»، منجر نمی‌شوند.

جدول ۱. اطلاعات آماری وزارت آموزش و پرورش از تحقق حکم از تاریخ ۱۴۰۴/۰۱/۰۱ تا ۱۴۰۴/۱۲/۲۹

ردیف	کد دوره	عنوان دوره	ساعت	تعداد اجرا	تعداد کلاس	تعداد مرد	تعداد زن	جمع	نفر ساعت
۱	۹۱۴۰۱۹۸۳	آموزش مجازی	۲۴	۱	۴	۳۹۸	۳۶۶	۷۶۴	۱۸,۳۳۶
۲	۹۹۵۰۶۶۴۵	فضای مجازی؛ فرصت‌ها و آسیب‌ها	۱۲	۱	۲۵	۹۲۲	۲,۰۱۹	۲,۹۴۱	۳۵,۲۹۲
۳	۹۹۵۰۶۸۲۶	شیوه‌های نوین آموزش مجازی در آموزش و پرورش	۲۰	۱	۱۳	۴۲۴	۱,۰۱۶	۱,۴۴۰	۲۸,۸۰۰
۴	۹۹۵۰۶۸۳۴	مهارت‌های تدریس در فضای مجازی و شبکه شاد	۲۴	۱	۵	۱۶۱	۱۳۴	۲۹۵	۷,۰۸۰
۵	۹۹۵۰۶۹۴۲	راهبری زیست‌بوم آموزش مجازی و شبکه آموزشی دانش‌آموز (شاد)	۲۴	۱	۱	۱۱	۲۰	۳۱	۷۴۴
۶	۹۹۵۰۶۹۵۱	شیوه‌های نوین آموزش مجازی در آموزش و پرورش (مقدماتی)	۱۰	۱	۴	۷۰	۴۵	۱۱۵	۱,۱۵۰
۷	۹۹۵۰۷۱۷۶	فضای مجازی-شبکه‌های اجتماعی و تربیت	۱۶	۱	۱۱	۱,۰۷۲	۲,۱۳۹	۳,۲۱۱	۵۱,۳۷۶
۸	۹۹۵۰۷۳۰۴	آموزش کلاس مجازی در پیام‌رسان شاد	۶	۱	۱۷۸	۹۴,۴۶۶	۱۵۲,۷۹۲	۲۴۷,۲۵۸	۱,۴۸۳,۵۴۸

۱. مستند به پاسخ مرکز برنامه‌ریزی منابع انسانی و امور اداری وزارت آموزش و پرورش با شماره نامه ۷۱۰/۲۵۱۲۹ مورخ ۱۴۰۵/۰۲/۲۶ به نامه دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی به شماره ۱۶۲۰۰/۶۹۳ مورخ ۱۴۰۵/۰۲/۱۶ و همچنین پاسخ تکمیلی وزارتخانه مزبور با شماره نامه ۷۱۰/۵۴۱۰۸ مورخ ۱۴۰۵/۰۴/۰۲.

ردیف	کد دوره	عنوان دوره	ساعت	تعداد اجرا	تعداد کلاس	تعداد مرد	تعداد زن	جمع	نفر ساعت
۹	۹۹۵۰۶۶۸۴	سواد رسانه‌ای (مرحله مقدماتی)	۱۰	۱	۶۱	۲,۸۶۶	۶,۰۸۶	۸,۹۵۲	۸۹,۵۲۰
۱۰	۹۹۵۰۶۶۸۵	سواد رسانه‌ای (مرحله تکمیلی)	۱۶	۱	۹۰	۱,۳۳۹	۲,۰۲۸	۳,۳۶۷	۵۳,۸۷۲
۱۱	۹۹۵۰۶۷۸۶	شبکه‌های اجتماعی سواد رسانه‌ای و مسئولیت‌پذیری اجتماعی	۸	۱	۳۲	۸,۱۹۲	۱۳,۰۱۶	۲۱,۲۰۸	۱۶۹,۶۶۴
۱۲	۹۹۵۰۶۸۸۷	زندگی عاقلانه و آگاهانه در دنیای رسانه‌ای	۴۰	۱	۶	۱۰	۳۹	۴۹	۱,۹۶۰
جمع			۲۱۰	۱۲	۴۳۰	۱۰۹,۹۳۱	۱۷۹,۷۰۰	۲۸۹,۶۳۱	۱,۹۴۱,۳۴۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش.

۳-۳. جمع‌بندی

با گذشت دو سال از اجرای برنامه هفتم پیشرفت، بررسی گزارش ناظر اجرایی وزارت آموزش و پرورش برای سال ۱۴۰۳ و نیز آمار عملکرد اعلامی این وزارتخانه در سال ۱۴۰۴ نشان می‌دهد تکلیف «آموزش سالیانه ۲۰ هزار مربی سواد فضای مجازی (معلم (دانشجو معلم))» عملاً تحقق چندانی نداشته و مراد قانونگذار از وضع این حکم تأمین نشده است. در سال نخست، تنها ۳ هزار نفر به عنوان عملکرد ثبت شده که فاصله معناداری با هدف سالیانه ۲۰ هزار نفر دارد و علاوه بر آن، برداشت نادرست از هدف کمی موجب گزارش‌دهی غیرمنطبق با متن قانون شده است. در سال ۱۴۰۴ نیز اگرچه تعداد قابل توجهی دوره ضمن خدمت برگزار شده، اما ماهیت این دوره‌ها عمدتاً عمومی، ابزارمحور و فاقد چارچوب مشخص تربیت مربی بوده و تمرکز اصلی آنها بر آموزش کاربری پیام‌رسان «شاد» قرار داشته است. از این رو، خروجی گزارش شده را نمی‌توان معادل «تربیت مربی سواد فضای مجازی» به معنای مقرر در ماده (۷۴) قانون تلقی کرد. بر این اساس، شواهد موجود حاکی از آن است که این تکلیف قانونی علی‌رغم گذشت دو سال، هنوز به صورت ساختار یافته و منطبق با حکم قانون محقق نشده است. در گام بعدی نسبت به چالش‌ها و موانع تحقق این تکلیف قانونی اقدام و چالش‌ها، موانع اجرایی و کاستی‌های تقنینی و ساختاری آن به صورت دقیق احصا و تبیین شده است تا امکان اصلاح مسیر و تحقق مؤثر حکم قانون فراهم شود.

۴. چالش‌ها و موانع اجرای تکلیف قانونی

۴-۱. نامشخص بودن ساختار اجرایی درون وزارت آموزش و پرورش

مسئله تعیین «واحد راهبر» در ساختار وزارتخانه، کماکان در هاله‌ای از ابهام قرار دارد و هنوز جایگاه تثبیت شده‌ای نیافته است. در شرایط فعلی، مرز مسئولیت‌ها در حوزه طراحی، برنامه‌ریزی، اجرا و نظارت بر تربیت «مربی سواد فضای مجازی» به روشنی ترسیم نشده و فقدان تصریح ساختاری در این زمینه، به آشفتگی در زنجیره تصمیم‌سازی، تزلزل در مسئولیت‌پذیری و گسست در پاسخ‌گویی منجر شده است.

این ابهام صرفاً جنبه اداری یا شکلی ندارد، بلکه مستقیماً بر ماهیت و کیفیت اجرای برنامه اثر می‌گذارد و احتمال تقلیل آن به دوره‌هایی کوتاه مدت و حداقلی وجود دارد؛ در حالی که تربیت «مربی سواد فضای مجازی» مستلزم طراحی یک مسیر آموزشی مهارتی و تخصصی، مبتنی بر شایستگی‌های حرفه‌ای و همراه با تربیت عملی مربی است. چنین مأموریتی نیازمند سازوکاری منسجم برای طراحی برنامه‌های آموزشی، تربیت مدرس، ارزیابی صلاحیت‌ها و استمرار یادگیری حرفه‌ای است.

از سوی دیگر، تجربه پیگیری اجرای این حکم نشان می‌دهد که به دلیل عدم تعیین متولی مشخص، فرایند اجرایی آن با رفت و آمدهای مکرر میان بخش‌های مختلف وزارتخانه، به‌ویژه مرکز برنامه‌ریزی منابع انسانی و امور اداری و دانشگاه فرهنگیان، مواجه بوده است. این رفت و آمدهای نهادی و جابه‌جایی مسئولیت در مقاطع زمانی مختلف، موجب کند شدن روند تصمیم‌گیری و اجرایی شدن حکم شده و در برخی موارد باعث تغییر متولی یا تعلیق موقت پیگیری‌ها شده است.

پيامد چنین وضعیتی، بروز نوعی پراکندگی نهادی در مدیریت موضوع، کاهش سرعت پیشبرد برنامه، و تضعیف نظام پاسخ‌گویی است؛ به گونه‌ای که در نبود یک مرجع راهبری مشخص با اختیارات روشن، امکان برنامه‌ریزی بلندمدت و انباشت تجربه اجرایی نیز محدود می‌شود.

۲-۴. ابهام مفهومی در تعریف «مربی سواد فضای مجازی»

چالش دوم، ابهام در مفهوم و دامنه شمول عنوان «مربی سواد فضای مجازی» است. متن قانون، آموزش سالیانه ۲۰ هزار مربی را به عنوان یک هدف کمی الزام‌آور تعیین کرده، اما مشخص نکرده که مراد از «مربی» دقیقاً چیست و این عنوان چه تفاوتی با آموزش عمومی معلمان یا توانمندسازی‌های مقدماتی در حوزه فضای مجازی دارد. در غیاب تعریف دقیق، مشخص نیست که قانونگذار ناظر به تربیت نیرویی تخصصی با توان تدریس، هدایت تربیتی، طراحی مداخله آموزشی و ارزیابی اثربخشی در مدرسه بوده دقیقاً چه مواردی را مدنظر داشته است. این ابهام، عملاً راه را برای تقلیل حکم قانونی به آموزش‌های کوتاه مدت، غیر تخصصی و کم‌اثر باز می‌کند و زمینه را برای گزارش‌دهی آماری به جای تحقق واقعی هدف فراهم می‌کند. افزون بر این، نبود تعریف عملیاتی از مربی، طراحی شاخص‌های صلاحیت، سنجش شایستگی، گواهی‌دهی حرفه‌ای و ارزیابی خروجی برنامه را نیز با اختلال مواجه می‌کند.

۳-۴. عدم انطباق با شبکه و زنجیره گسترش سواد فضای مجازی

ترویج سواد فضای مجازی، یک اقدام منفرد نیست، بلکه یک «زنجیره ارزش آموزشی» است که از سیاستگذاری، تولید محتوا و تربیت مدرس شروع شده و به ارزشیابی و پایش ختم می‌شود. ردیف ۱۳ جدول ۱۶ بدون توجه به این ماهیت شبکه‌ای، این تکلیف را به مثابه یک «نقطه» یا «هدف کمی مجزا» تعریف کرده است. این رویکرد، عملاً حکم قانونی را از بدنه پیوسته و نظام‌مند آموزش و پرورش جدا می‌کند. به عبارتی، در این مصوبه، «زنجیره» دیده نشده و صرفاً بر «خروجی» تمرکز شده؛ غافل از آنکه بدون اتصال دقیق به ساختارهایی نظیر «دانشگاه فرهنگیان» (برای تربیت مربی)، «سازمان پژوهش» (برای تطبیق محتوا) و «معاونت پرورشی» (برای پیاده‌سازی)، این حکم قانونی نه به یک نهاد نهاده‌ینه، بلکه به یک مداخله حاشیه‌ای و موقت تبدیل می‌شود.

۴-۴. فقدان تبصره پشتیبان برای رفع ابهامات حکم

یکی از آسیب‌های ردیف ۱۳ جدول ۱۶ ماده (۷۴)، آن است که حکم مزبور بدون پیش‌بینی یک تبصره پشتیبان، صرفاً به بیان یک تکلیف کلی و هدف کمی بسنده کرده و درباره الزامات اساسی تحقق آن سکوت دارد. در وضع موجود، محل تأمین منابع و اعتبارات، سازوکار برنامه‌ریزی، نحوه طراحی جزئیات اجرا، کیفیت و صلاحیت نیروی انسانی، شاخص‌های ارزیابی به صورت روشن و الزام‌آور تعیین نشده است. فقدان چنین چارچوب تکمیلی، این خطر را به همراه دارد که اجرای حکم به اقدام‌های پراکنده، حداقلی و غیرهم‌افزا تقلیل یابد و به جای آنکه

به شکل‌گیری یک برنامه منسجم برای تربیت مربیان سواد فضای مجازی بینجامد، صرفاً واجد جنبه آماری و رفع تکلیف اداری شود. افزون بر این، در متن قانون هیچ‌گونه تصریحی نسبت به ضرورت تدوین یک برنامه جامع اجرایی در قالب آیین‌نامه اجرایی مصوب مرجع صالح، نظیر شورای عالی آموزش و پرورش یا هیئت وزیران، وجود ندارد؛ آیین‌نامه‌ای که باید جزئیات مربوط به برنامه‌ریزی، تقسیم کار نهادی، نحوه اجرا، سازوکار ارزیابی، کیفیت‌سنجی و نظام گزارش‌دهی را مشخص کند. نبود چنین سندی، زمینه تداوم ابهام، تفسیرهای موسع و بعضاً متعارض، و ضعف در پاسخ‌گویی و نظارت را فراهم می‌کند.

همچنین از دیگر خلأهای مهم حکم آن است که استفاده از ظرفیت‌های بخش غیردولتی، مانند مؤسسات مردم‌نهاد، مجموعه‌های تخصصی و سایر ظرفیت‌های اجتماعی و آموزشی کشور، در طراحی و اجرای این تکلیف اشاره نشده و در صورت نیاز به همکاری سایر دستگاه‌ها نیز نوع و حدود این همکاری در متن قانون مشخص نشده است. بر این اساس، اجرای مؤثر این حکم مستلزم الحاق یک تبصره پشتیبان است تا ضمن تعیین تکلیف منابع مالی، ساختار اجرایی، نقش نهادهای تخصصی، محوریت دانشگاه‌های تربیت معلم، شاخص‌های کیفیت و سازوکار تصویب آیین‌نامه اجرایی، از تبدیل این حکم به یک حکم صوری، مبهم و کم‌اثر جلوگیری شود.

۵. جمع‌بندی و راهکارهای سیاستی و تقنینی

قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران را می‌توان نقطه عطفی در ورود سواد رسانه‌ای به سطح اهداف کمی الزام‌آور دانست. تصریح به تربیت سالیانه ۲۰ هزار «مربی سواد فضای مجازی» در جدول اهداف کمی، نشان می‌دهد که این موضوع از سطح تأکیدات و جهت‌گیری‌های کلی فراتر رفته و به یک تکلیف مشخص و قابل پیگیری برای دستگاه‌های مسئول تبدیل شده است. با این حال، تحلیل این حکم نشان می‌دهد که قانونگذار صرفاً به تعیین هدف کمی بسنده کرده و از تعیین عناصر کلیدی سیاست عمومی، مانند دستگاه متولی اصلی، سازوکار اجرا، نسبت این تکلیف با نظام آموزشی رسمی غفلت کرده است. این خلأ تقنینی، زمینه برداشت‌های متفاوت و گزارش‌دهی ناهماهنگ در مرحله اجرا را فراهم کرده است. از این رو پیشنهادهای تقنینی و سیاستی زیر در راستای رفع چالش‌ها و موانع فعلی و اصلاح و بهبود عملکرد حکم مذکور ارائه می‌شود.

۵-۱. راهکارهای سیاستی

الف) انتخاب واحد متولی درون وزارت آموزش و پرورش برای تدوین آیین‌نامه اجرایی

گام نخست برای عملیاتی‌سازی این تکلیف قانونی، تعیین دقیق واحد راهبر در ساختار وزارت آموزش و پرورش است. در حال حاضر، ابهام در جایابی این مأموریت میان «مرکز برنامه‌ریزی منابع انسانی» و سایر بخش‌ها، به رفت و برگشت‌های اداری، کندی در تصمیم‌گیری و سلب مسئولیت‌پذیری منجر شده است. تجربه نشان می‌دهد که تمرکز این مأموریت در «اداره کل آموزش‌های کوتاه‌مدت مرکز برنامه‌ریزی منابع انسانی»، به دلیل ماهیت این اداره کل که عمدتاً بر آموزش‌های عمومی و ضمن خدمت حداقلی متمرکز است، نمی‌تواند مراد قانونگذار از «تربیت مربی سواد فضای مجازی» را تأمین کند. چنین رویکردی، مسئله را به دوره‌های نظری تقلیل داده و از خروجی تخصصی و مهارتی تهی می‌کند.

بر همین اساس، پیشنهاد گزارش حاضر، سپردن مسئولیت راهبری و مرکزیت اجرای این حکم به «دانشگاه فرهنگیان» است. دلایل این پیشنهاد کارشناسی به شرح زیر است:

۱- صلاحیت تخصصی: دانشگاه فرهنگیان به عنوان متولی تربیت معلم، کانون اصلی آموزش‌های تخصصی و مهارتی در نظام تعلیم و تربیت بوده و از زیرساخت‌های لازم برای تربیت حرفه‌ای مربی برخوردار است.

۲) تصریح قانونگذار: استفاده از عبارت «دانشجو معلم» در متن قانون، دلالت مستقیم بر لزوم پیوند این مأموریت با نظام تربیت معلم دارد. سپردن این تکلیف به دانشگاه فرهنگیان، عینیت بخشیدن به متن قانون و بهره گیری از ظرفیت جریان تربیت معلم است.

۳) تمایز از آموزش های ضمن خدمت: برخلاف دوره های کوتاه مدت ضمن خدمت که تنها به افزایش دانش عمومی کمک می کنند، ماهیت مأموریت «مربی سواد فضای مجازی» نیازمند فرایندی جامع نگر و مهارتی بوده که تنها در نظام آموزشی دانشگاه فرهنگیان قابل تحقق است.

با وجود آنکه راهبری، طراحی و اجرای اصلی این مأموریت باید به طور متمرکز بر عهده دانشگاه فرهنگیان قرار گیرد، در عین حال می توان برای تحقق هدف کمی مقرر در قانون و رساندن شمار افراد آموزش دیده به حدنصاب مورد نظر، از ظرفیت «اداره آموزش های کوتاه مدت منابع انسانی» وزارت آموزش و پرورش نیز به صورت مکمل استفاده کرد. بدین معنا که دانشگاه فرهنگیان متولی اصلی سیاست گذاری، تدوین استانداردهای آموزشی، طراحی برنامه تربیت مربی و تضمین کیفیت باشد و اداره کل آموزش های کوتاه مدت، صرفاً در چارچوب ضوابط و محتوای مصوب دانشگاه، نقش پشتیبان و توسعه دهنده ظرفیت اجرایی را ایفا کند.

ب) پیش بینی شیوه طراحی جامعه هدف طرح و دایره تأثیرگذاری آن در طی پنج سال برنامه

پیش بینی شیوه طراحی جامعه هدف طرح و دایره تأثیرگذاری آن در طول پنج سال برنامه، مستلزم تعریف دقیق خروجی و مسیر اثرگذاری پیشنهادی است. در این چارچوب، خروجی اصلی طرح باید به «معلم توانمند» با تعریف عملیاتی مشخص، منتهی شود و نه صرفاً ارائه آموزش های محدود و نظری به دانشجو معلمان (دانشجویان دانشگاه فرهنگیان) در قالب یک یا چند درس مستقل. معلم توانمند، در این الگو، به عنوان کنشگر اصلی طرح تعریف می شود که قابلیت انتقال مؤثر دانش و مهارت را در محیط واقعی مدرسه داشته و بتواند نقش محوری و مولد ایفا کند.

با توجه به ماهیت تربیتی طرح پیشنهادی، مصرف کننده نهایی آن دانش آموزان هستند و طراحی برنامه باید به گونه ای صورت گیرد که اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم بر دانش آموزان را تضمین کند. در این چارچوب، معلمان توانمند علاوه بر ایفای نقش در محیط مدرسه، می توانند در سایر اجتماعات اجتماعی نیز نقش آفرینی کرده و به صورت شبکه ای عمل کنند؛ امری که موجب گسترش دامنه اثرگذاری طرح فراتر از ساختار رسمی آموزش و پرورش خواهد شد.

فرایند سنجش و گزینش، به عنوان یکی از ارکان اصلی طرح پیشنهادی، باید به صورت نظام مند طراحی شود. انتخاب جامعه هدف لازم است مبتنی بر شاخص های مشخص انجام گیرد. بر این اساس، همه معلمان مخاطب مستقیم طرح تلقی نمی شوند، بلکه تمرکز بر معلمانی خواهد بود که بیشترین ظرفیت اثربخشی، تولیدگری و محوریت تربیتی را دارا هستند. در این چارچوب، مربیان پرورشی در دوره های ابتدایی، متوسطه اول و متوسطه دوم به عنوان گروه های اولویت دار برای سرمایه گذاری آموزشی شناسایی می شوند.

پیشنهاد می شود در الگوی اجرایی طرح، حدود ۶۰ هزار نفر از معلمان و مربیان در لایه های مختلف از سوی وزارت آموزش و پرورش شناسایی و معرفی شوند. در مرحله نخست، سنجش اولیه ای از نظر دانش تخصصی و توان اجرایی انجام می شود و از میان آنان حدود ۲۰ هزار نفر برای ورود به فرایند آموزش، توانمندسازی و رهیاری انتخاب خواهند شد. هدف آن است که هر یک از این معلمان بتوانند به طور متوسط بین ۵۰ تا ۱۰۰ دانش آموز را به صورت حضوری یا مجازی تحت پوشش آموزشی-مهارتی (تربیت فضای مجازی) قرار دهد و در عین حال، ارتباط مؤثری با خانواده ها برقرار کند. اعطای گواهی یا مدرک آموزشی نیز می تواند منوط به تحقق شاخص های اثربخشی، از جمله موفقیت درصد قابل قبولی از دانش آموزان در ارزیابی های مبتنی بر مؤلفه های چهارگانه سواد فضای مجازی (به ویژه فهم انتقادی و تولید محتوای رسانه ای) و کاربرگ های آموزشی-مهارتی، طراحی شود.

در طراحی جامعه هدف طرح پیشنهادی، ظرفیت معلمان دارای سابقه آموزش های اولیه مرتبط با سواد فضای مجازی مورد توجه قرار می گیرد. این ظرفیت می تواند از میان مربیان پرورشی، مشاوران مدارس و دبیران برخی دروس همچون علوم اجتماعی، دین و زندگی، تفکر و سبک

زندگی و مدیریت خانواده و سبک زندگی تأمین شود. بر این اساس، در سال نخست اجرای طرح پیشنهادی، تمرکز آموزش بر این گروه‌ها خواهد بود و حدود ۲۰ هزار نفر از آنان عمدتاً در مقاطع ابتدایی و متوسطه اول تحت پوشش قرار می‌گیرند.

در سال‌های بعد، دامنه جامعه هدف طرح می‌تواند با ظرفیت‌سنجی‌های جدید توسعه یابد؛ از جمله دانش‌آموختگان دوره‌های پیشین طرح، معلمان فعال در حوزه سواد فضای مجازی، افراد آموزش‌دیده در مؤسسات مردمی و تخصصی دارای ارتباط آموزشی با مدارس و همچنین مربیان تشکلهای دانش‌آموزی نظیر سازمان دانش‌آموزی، اتحادیه انجمن‌های اسلامی، هلال احمر و بسیج دانش‌آموزی که امکان آموزش‌های تکمیلی و هم‌افزایی با ساختار رسمی آموزش و پرورش را دارند.

در عین حال، دانشگاه فرهنگیان نیز باید به عنوان یکی از کانون‌های مهم تأمین و توانمندسازی نیروی انسانی در افق میان‌مدت مورد توجه قرار گیرد. با این حال، در طراحی طرح پیشنهادی، تمرکز اصلی بر معلمان شاغل و حاضر در میدان آموزش و پرورش است؛ زیرا پاسخ به نیاز فوری نظام آموزشی مستلزم سرمایه‌گذاری بر نیروهای است که امکان ایفای نقش عملی و اثرگذاری مستقیم در کوتاه‌مدت را دارا هستند.

ج) پیش‌بینی ابزارهای انگیزشی و حمایتی برای مشارکت فعال معلمان و دانشجو معلمان

به منظور ارتقای مشارکت فعالانه مربی-معلمان و دانشجو معلمان در اجرای طرح تربیت مربی سواد فضای مجازی، لازم است مجموعه‌ای از ابزارهای حمایتی و انگیزشی نرم طراحی و اجرا شود. در این راستا، صدور گواهینامه‌های بین‌المللی معتبر، مانند گواهینامه‌های تحت نظارت یونسکو، به شرکت‌کنندگان اعطا شود تا علاوه بر تأیید مهارت‌های کسب شده، انگیزه علمی و حرفه‌ای آنان تقویت شده و امکان استفاده از این گواهینامه‌ها در سطح بین‌المللی و برای ارتقای رزومه حرفه‌ای فراهم شود. هم‌زمان، اعطای امتیاز در نظام رتبه‌بندی مربی-معلمان لازم است به گونه‌ای انجام شود که مشارکت فعال در این دوره‌ها، مستقیماً در مسیر پیشرفت شغلی و افزایش مسئولیت‌های آموزشی معلمان اثرگذار باشد و سهمی در ارتقای موقعیت حرفه‌ای آنان داشته باشد. علاوه بر این، پرداخت مالی متناسب با ساعات حضور در دوره‌های آموزشی نیز لازم است تا مربی-معلمان و دانشجو معلمان بتوانند با تمرکز کامل در فعالیت‌های آموزشی شرکت کنند و انگیزه کافی برای حضور مستمر در دوره‌ها داشته باشند. این مجموعه از ابزارها باید به‌طور یکپارچه طراحی شود تا هم انگیزه علمی و حرفه‌ای مربی-معلمان تقویت شود، هم بهره‌وری و مشارکت فعال آنان در فرایند آموزش تضمین شود و هم استمرار و اثربخشی برنامه‌های آموزشی سواد فضای مجازی در سطح مدارس و شبکه آموزشی کشور افزایش یابد.

د) بهره‌گیری از ظرفیت جدول (۱۲) قانون بودجه (۱۴۰۵) در تأمین مالی

برای تأمین مالی این حکم قانونی، ظرفیت جدول (۱۲) با عنوان «برنامه هم‌افزایی و ارتقای فعالیت‌ها و تولیدات فرهنگی از محل یک درصد از هزینه‌های شرکت‌های دولتی» در قانون بودجه سال (۱۴۰۵) موضوع بند «ب» ماده (۷۶) قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران وجود دارد. در ردیف (۱۸۰۱) این جدول، برای برنامه اجرایی «تربیت مربی سواد فضای مجازی» مطابق ماده (۷۴) قانون برنامه پنج‌ساله هفتم پیشرفت، مبلغ ۱۵۰ میلیارد تومان اعتبار پیش‌بینی شده است.

البته اعتبارات این جدول در کمیته‌ای با عضویت سازمان برنامه و بودجه (دبیر)، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، شورای عالی حوزه‌های علمیه، وزارت ورزش و جوانان، سازمان بسیج، و دو عضو ناظر شامل یک نفر از نمایندگان به نمایندگی از کمیسیون فرهنگی و یک نفر از نمایندگان به نمایندگی از کمیسیون برنامه و بودجه توزیع می‌شود. از این رو، بهره‌مندی از این ظرفیت، مستلزم اهتمام، پیگیری مستمر و رایزنی جدی وزارت آموزش و پرورش برای تخصیص و جذب این اعتبار است.

با این حال، تخصیص و استفاده از این بودجه با چند چالش عملی مواجه است که باید مورد توجه قرار گیرد:

- **ضرورت پیگیری جدی دستگاه‌ها:** دستگاه‌های متولی باید برنامه اجرایی قوی ارائه کنند تا سهم خود از بند «ب» ماده (۷۶) را دریافت کنند، در غیر این صورت تخصیص محقق نخواهد شد.

- **نیاز به همکاری با «نهادهای مردمی» دارای مجوز و تجربه:** اجرای برنامه مستلزم مشارکت فعال و تخصصی نهادهای مردمی دارای

مجوز مطابق با تعریفی است که در آیین نامه اجرایی بند «ب» ماده (۷۶) قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران آمده است: «مؤسسات و نهادهای غیردولتی، غیرتجاری، غیرانتفاعی و غیرسیاسی (به استثنای مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی) دارای مجوز از مراجع ذیصلاح، از قبیل سازمان های مردم نهاد، خیریه ها، مؤسسات و کانون های فرهنگی، هنری، قرآنی، سینمایی، مطبوعاتی و رسانه ای، گروه های جهادی، هیئت های مذهبی، گروه های تبلیغی و تشکل های دانشجویی و دانش آموزی و ایثارگری.

– **کیفیت محتوایی آیین نامه اجرایی:** باید به گونه ای تدوین شود که مطابق آیین نامه بند «ب» ماده (۷۶) قانون برنامه هفتم از سوی سازمان برنامه و بودجه مورد تأیید قرار گیرد.

ه) طراحی بسته محتوایی یکپارچه ارتقای سواد فضای مجازی معلمان با محوریت مؤسسات غیردولتی

در طراحی بسته محتوایی و طرح درس سواد فضای مجازی، هدف نهایی تربیت دانش آموز توانمند است و محتوا باید مستقیماً بر ارتقای شایستگی های زیست فضای مجازی دانش آموزان تمرکز داشته باشد. ضروری است محتوای سواد فضای مجازی به صورت رسمی در برنامه های تحصیلی مختلف جانمایی شود. برای این منظور، پیشنهاد می شود کارگروه تخصصی سواد فضای مجازی در سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی تشکیل شود. مأموریت این کارگروه عبارت است از: سیاستگذاری محتوایی، طراحی طرح درس، تدوین کتاب کار و تصویب نهایی محتوای آموزشی. اعضای این کارگروه باید از میان متخصصان آموزش و پرورش، روان شناسان تربیتی، کارشناسان سواد رسانه ای و فضای مجازی، و نمایندگان مؤسسات غیردولتی معتبر در زمینه آموزش دیجیتال انتخاب شوند. ترکیب اعضا باید به گونه ای باشد که تمامی ابعاد آموزشی، فنی و روان شناختی این حوزه را پوشش دهد.

ترکیب اعضای این کارگروه و سطح آنها به انتخاب رئیس سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی عبارت اند از:

- یک فرد با سابقه علمی و اجرایی در حوزه آموزش و پژوهش، از میان مدیران ارشد سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی (رئیس کارگروه)؛
  - سه نفر از متخصصان و اساتید سواد فضای مجازی از مؤسسات غیردولتی معتبر و دانشگاه ها؛
  - دو نفر از روان شناسان تربیتی و مشاوران آموزشی آشنا به نیازهای روانی و اجتماعی دانش آموزان.
- این کارگروه مسئول تدوین و نظارت بر محتوای آموزشی، اعتبارسنجی و ارزیابی بسته های محتوایی و همچنین طراحی و اجرای فرایندهای ارزیابی و بهبود مداوم است. بسته محتوایی و آموزشی می تواند با بهره گیری از تجربه و ظرفیت مؤسسات تخصصی واجد صلاحیت تهیه شود و پس از اعتباربخشی، به تأیید سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی برسد. وجود چنین بسته محتوایی استاندارد موجب انسجام آموزشی، جلوگیری از پراکندگی محتوا و امکان ارزیابی یکسان در سطح کشور خواهد شد.

به منظور اثرگذاری و تکمیل پوشش محتوایی، پیشنهاد می شود آموزش ها در سه مرحله با انواع شیوه های حضوری و مجازی (حداکثر ۴۰ درصد) طراحی شود:

- **دوره عمومی اولیه:** معرفی مفاهیم پایه سواد فضای مجازی و آشنایی دانش آموزان با مهارت های اساسی.
- **دوره تخصصی:** آموزش مهارت های عملی و توانمندسازی دانش آموزان در زمینه های مختلف سواد فضای مجازی.
- **دوره پیشرفته و کاربردی:** تقویت مهارت های تحلیلی، ارزیابی اطلاعات و استفاده صحیح از ابزارهای دیجیتال، همراه با فعالیت های عملی و پروژه های یکپارچه.

و) چارچوب شاخص های صلاحیت و نظام یکپارچه پایش مربیان سواد فضای مجازی

شاخص های صلاحیت و خروجی مربیان سواد فضای مجازی باید به صورت دقیق و قابل سنجش تعریف شود و هم زمان سازوکارهای ارزیابی شایستگی و سنجش اثربخشی آموزشی نیز پیش بینی شود. فرایند آموزش نباید صرفاً به ارائه محتوا محدود بماند؛ بلکه لازم است تحقق صلاحیت های دانشی، مهارتی و رفتاری مربیان به صورت نظام مند پایش شود. در اجرای این ضرورت و برای تحقق شاخص ردیف ۱۳ جدول ۱۶ قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران، ایجاد یک فرایند پیوسته و قابل راستی آزمایی ضروری است.

خروجی مورد انتظار از مربی سواد فضای مجازی باید به شکل گیری صلاحیت‌های پایدار و اثرگذار منجر شود.

نخست، مربی باید صلاحیت دانشی روزآمد در حوزه فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی، تهدیدها و فرصت‌ها، حریم خصوصی، امنیت سایبری و سواد الگوریتمی داشته باشد و بتواند این مفاهیم را متناسب با سن دانش‌آموزان ترجمه و آموزش دهد.

دوم، مربی باید توانمندی آموزشی و تربیتی کاربردی داشته باشد؛ شامل توان طراحی و اجرای طرح درس، استفاده از روش‌های فعال یادگیری و تولید محتوای آموزشی. برای ارزیابی این سطح، مربی یک نمونه تدریس کوتاه ارائه می‌کند و این تدریس توسط متخصص محتوا و متخصص آموزشی بررسی می‌شود. همچنین تکالیف عملکردی مانند تولید محتوا یا تحلیل سناریوی رسانه‌ای ارزیابی می‌شود تا ارتقای مهارت به صورت مستمر تداوم یابد.

سوم، خروجی مربی باید به بهبود قابل مشاهده در شایستگی‌های زیست فضای مجازی دانش‌آموزان منجر شود؛ از جمله تقویت تفکر انتقادی، اخلاق و مسئولیت‌پذیری دیجیتال و کاهش آسیب‌پذیری نسبت به محتوای مخرب. در این مرحله، مربی در آغاز و پایان یک دوره آموزشی، سطح شایستگی دانش‌آموزان را با استفاده از ابزارهای استاندارد اندازه‌گیری و ثبت می‌کند و میزان ارزش افزوده ایجاد شده را محاسبه می‌کند. همچنین یک ناظر یا استاد راهنما دست‌کم یک جلسه تدریس واقعی را مشاهده و ارزیابی می‌کند.

در نهایت، مربی زمانی واجد شایستگی حرفه‌ای مورد انتظار تلقی می‌شود که علاوه بر توانمندی دانشی و مهارتی، اثر تربیتی قابل سنجش بر دانش‌آموزان ایجاد کند و به ظرفیت‌سازی در سطح مدرسه کمک کند. پس از احراز نمرات لازم در ارزیابی، تکالیف عملکردی و اثبات تأثیر مثبت بر دانش‌آموزان، گواهینامه صلاحیت مربیگری سواد فضای مجازی را با اعتبار دوساله صادر می‌شود. تمدید این گواهینامه منوط به ارائه شواهد توانمندسازی مستمر و ثبت شایستگی حرفه‌ای جدید خواهد بود.

۲-۵. پیشنهاد نظارتی

این پیشنهاد به عنوان جدی‌ترین و اولویت‌دارترین راهکار نظارتی این گزارش، با هدف تضمین اجرای تکالیف قانونی و صیانت از اهداف قانون برنامه هفتم پیشرفت تدوین شده است. حکم مقرر در ردیف ۱۳ جدول ۱۶ ماده (۷۴) این قانون، از منظر صراحت و امکان اجرا واجد کفایت لازم است؛ با این حال، بررسی‌های کارشناسی و مکاتبات مرکز پژوهش‌های مجلس - که در بخش‌های پیشین به تفصیل واکاوی شد - حاکی از عدم انطباق عملکرد وزارت آموزش و پرورش با اهداف کمی و کیفی قانونگذار در دو سال نخست اجرای برنامه است. نظر به استمرار این وضعیت و با عنایت به جایگاه حکم مذکور در «فصل پانزدهم: ارتقای فرهنگ عمومی و رسانه»، پیشنهاد می‌شود کمیسیون فرهنگی مجلس شورای اسلامی، در راستای اعمال وظایف نظارتی خود و با هدف مطالبه‌گری نسبت به علل کوتاهی در اجرای «طرح تربیت مربی سواد فضای مجازی»، «طرح سؤال» از وزیر آموزش و پرورش را در دستور کار خود قرار دهد.

۳-۵. پیشنهاد تقنینی

با وجود آنکه پیشنهادهای اجرایی و نظارتی پیش گفته می‌تواند در رفع چالش‌ها و موانع تحقق حکم مؤثر واقع شود؛ لیکن برای رفع برخی ابهامات حداقلی موجود در مفاد حکم و فراهم‌سازی زمینه اجرای دقیق و یکنواخت آن، پیشنهاد می‌شود تبصره‌ای الحاقی به ماده مربوط افزوده شود. تبصره‌ای که از سطح بیان یک هدف کمی فراتر رفته و اصول و ضوابط تحقق حکم را به صورت روشن و الزام‌آور مشخص کند. در غیر این صورت، این خطر وجود دارد که حکم قانونی مزبور در عمل به یک تکلیف مبهم و صرفاً آماری تقلیل یابد و از دستیابی به مقصود اصلی قانونگذار بازماند. از این رو، پیشنهاد می‌شود با هدف رفع ابهام از نحوه اجرای تکلیف مندرج در ردیف ۱۳ جدول ۱۶ ماده (۷۴)، یک تبصره تکمیلی با ابتنا بر اصول زیر به ماده مذکور الحاق شود:

● تعیین متولی واحد اجرای حکم؛

- پیش‌بینی آیین‌نامه اجرایی جامع برای تعیین جزئیات برنامه‌ریزی، تقسیم کار درون‌وزارتی، نحوه اجرا، کیفیت‌سنجی، نظارت و گزارش‌دهی؛
  - جلوگیری از تفسیر حداقلی از حکم از طریق تأکید بر شاخص‌های صلاحیت حرفه‌ای و پرهیز از تقلیل آن به صرف برگزاری دوره‌های عمومی، کوتاه‌مدت یا ابزارمحور.
- متن تبصره الحاقی پیشنهادی به ماده (۷۴) قانون برنامه هفتم پیشرفت به شرح زیر است:

متن اصلاحی تبصره پیشنهادی:

وزارت آموزش و پرورش مکلف است ظرف سه ماه از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این تبصره، آیین‌نامه اجرایی بند «۱۳» جدول فوق را با همکاری دستگاه‌های موضوع ردیف‌های (۱۵) تا (۲۳) جدول ماده (۶) «سند برنامه جامع ترویج و ارتقای سواد فضای مجازی» تهیه نموده و به تصویب هیئت وزیران برساند. دوره‌های آموزشی مذکور در این تبصره، ماهیتی تخصصی داشته و مجزا از آموزش‌های عمومی ضمن خدمت معلمان است.

منابع و مأخذ

- [۱] باهنر، ن؛ چابکی، ر. (۱۳۹۳). تحلیل سواد رسانه‌ای براساس مدل EC؛ مورد مطالعه: سیاست‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی. فصلنامه علمی مطالعات فرهنگ و ارتباطات، دوره ۱۵، ش ۲۸- شماره پیاپی ۶۰، صفحه ۳۴-۷.
- [2] UNESCO. (2013). Media and Information Literacy Policies and Strategies: A Global Perspective. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- [3] European Commission. (2007). European Approach to Media Literacy in the Digital Environment. Brussels: European Commission.
- [4] Council of Europe. (2018). Competences for Media and Information Literacy: Policy Guidelines. Strasbourg: Council of Europe.
- [۵] گزارش ناظر اجرایی عملکرد وزارت آموزش و پرورش در سال اول برنامه هفتم پیشرفت، شهریور ماه ۱۴۰۴. ریاست جمهوری (شورای عالی راهبری برنامه هفتم پیشرفت).
- [۶] گزارش آماری سنجش سواد رسانه‌ای در ایران (۱۴۰۲). مرکز تحقیقات سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
- [۷] سند برنامه جامع ترویج و ارتقای سواد فضای مجازی (۱۴۰۴). شورای عالی فضای مجازی.
- [۸] گزارش سطح سنجی سواد فضای مجازی (۱۴۰۵). مرکز متا (تحلیل داده اجتماعی) مرکز رشد دانشگاه امام صادق (ع) به سفارش مرکز ملی فضای مجازی.
- [9] European Commission. (2009). Commission Recommendation of 20 August 2009 on media literacy in the digital environment for a more competitive audiovisual and content industry and an inclusive knowledge society (2009/625/EC). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009H0625>.
- [10] Livingstone, S. (2004). Media literacy and the challenge of new information and communication technologies. The Communication Review, 7(1), 3-14. <https://doi.org/10.1080/10714420490280152>.
- [11] Aufderheide, P. (1993). Media Literacy: A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy. Aspen Institute. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED365294.pdf>.
- [12] Celot, P. (Ed.). (2009). Study on Assessment Criteria for Media Literacy Levels. European Association for Viewers Interests (EAVI) / European Commission, Directorate-General for Information Society and Media. https://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/studies/literacy-criteria-report_en.pdf.

الزامات و راهکارهای آموزش سالیانه ۲۰ هزار مربی سواد فضای مجازی (موضوع ردیف ۱۳ ماده (۷۴) قانون برنامه پنج ساله هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران)

DOI: <https://doi.org/10.22034/mrc.report.21805>

Permanent Link: https://report.mrc.ir/article_11839.html

Publisher: Islamic Parliament Research Center of Iran

گزیده سیاستی

تحقق تربیت سالیانه ۲۰ هزار مربی سواد فضای مجازی (موضوع ماده (۷۴) قانون برنامه هفتم) مستلزم واگذاری راهبری و تهیه برنامه اجرایی به دانشگاه فرهنگیان، استفاده از ظرفیت جدول ۱۲ قانون بودجه ۱۴۰۵ و الحاق تبصره به قانون برنامه هفتم برای تعیین ضوابط اجرایی است.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، رویروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir